

دگماتیسم

جزم‌باوری یا دگماتیسم، خشک‌اندیشی یا جزم‌گرایی عبارت است از روش اندیشه‌گری غیرانتقادی، غیرتاریخی و متافیزیکی، که بر بنیاد باورهای جزمی روایت شده، یعنی نظرات، برهان‌ها و باورها استوار است، باورهای ثابت را بمثابه حقایق همیشه همان و همه جا درست، می‌انگارد بی این که آن‌ها را در روندهای تاریخی شناخته شده مورد آزمون و آزمایش قرار دهد، بی این که بر بنیاد دانش‌های تازه و آموزه‌های عملی نوین به بازبینی درونمایه حقیقت آن‌ها و ارزش معرفتی آن‌ها بپردازد.

تعریف

جزم‌باوری - از دید فلسفی - بیانگر اندیشهٔ غیردیالکتیکی، متافیزیکی است، که بر معارف حاصله - بدون کوچکترین انتقاد - باور می‌آورد، آن‌ها را بطور کلیشه‌ای در شرایط جدید پیاده می‌کند، بدون این که خود به تحلیل و واکاوی آن‌ها بپردازد، بدون اینکه به تعمیم تئوریکی آن‌ها اقدام کند و بدین طریق به پیشرفت معرفتی راستین یاری رساند. دگماتیسم، مشخصه خاص هر مذهب و هر نگرش مذهبی است.

جزم‌باوری به معنای مکتب جزمی است. البته سخن جزمی و قطعی چند نوع است. این اصطلاح را غالباً فقط در یک مورد آن به کار می‌برند.

گاهی گوینده سخن خویش را با برهان عقلی و دلیل منطقی همراه می‌سازد و آن را به صورت قطعی و جزمی بیان می‌کند، مثل اثبات بسیاری از قضایای هندسی و مسایل ریاضی و موضوعات منطقی و فلسفی.

گاهی سخن مبتنی است بر واقعیات و عینیاتی که در طبیعت از راه مشاهده و حسن و تجربه ثابت شده‌است، مثل غالب فرآورده‌های علوم تجربی، اعم از زیست‌شناسی، فیزیک و شیمی. به همین دلیل به صورت یک قانون قطعی و حتمی بیان می‌گردد.

گاهی برخی مطالب و سخنان به امور فطری و بدیهیات اوّلی و معلومات حضوری استوار است، به گونه‌ای که با اندک تأملی صحت و درستی مطالب بیان شده و مورد تأیید و تصدیق قرار می‌گیرد، بدون این که نیاز به دلیل و برهان باشد.

در همهٔ موارد سه‌گانهٔ بالا، سخن به شیوهٔ قطعی و جزمی بیان می‌شود، ولی هیچ یک از آن‌ها از مصادیق جزم نیست، بلکه سخنان پوچی که فاقد برهان عقلی و واقعیات باشد، ولی با اصرار به عنوان امر قطعی و حتمی بیان گردد، منسوب به دگم می‌باشد.

از سوی دیگر به نوشتهٔ لغتنامهٔ دهخدا: «دگماتیسم به معنای فلسفه مبتنی بر یقین، و آن مجموعه افکار کسانی است که معتقد به حل مسائل مابعدالطبیعه با روش علمی هستند.»